

Хомерікі О. А.

ГУМАНІЗМ І ЕКОНОМІЗМ В ОСВІТІ: ПРОДУКТИВНИЙ СИМБІОЗ ЧИ ДЕСТРУКТИВНИЙ ДИСОНАНС

У статті розглянуто сучасні суспільні тенденції побудови функціонування системи освіти – гуманізацію та економізм. Увагу акцентовано на тому, що саме гуманізація є одним з напрямів нової «філософії» вищої освіти і визначає сучасну місію вищої школи, в основі якої лежить «ідеологія духовності». Освіту розглянуто як соціальний інститут, який виконує ряд важливих соціальних функцій. Також висвітлено супутній протилежний напрям, характерний для освіти постіндустріального суспільства, – економізм, який призводить до виникнення таких явищ у системі вищої освіти, як приватизація, поділ витрат і тимчасова зайнятість, що ставить під загрозу місію освіти і академічну освітянську культуру.

Ключові слова: вища освіта, інформаційне суспільство, гуманізація, економізм.

В умовах становлення інформаційного суспільства виникає потреба у формуванні нового світоглядного підходу до розуміння сутності вищої освіти, який ми називаємо гуманізацією освіти. Вона з одного боку, висуває вимогу формування інтелектуальних еліт, а з іншого боку, диктує необхідність перетворення вищої освіти в масове явище, отже, включає в себе ту задачу, яка була передбачена ще представниками неогуманізму – розвитку і саморозвитку як людства в цілому, так і окремих особистостей.

В основі гуманізації освіти знаходиться «ідеологія духовності», якою повинні бути пронизані всі курси: і природничі, і технічні, і гуманітарні (останні потребують цього не менше від інших). Світогляд, що формується під її впливом, з необхідністю повинен містити пріоритетність духовних цінностей над цінностями матеріальними (наприклад, зростання матеріального споживання, матеріального добробуту і т.п.). Адже безконтрольне зростання матеріального виробництва і матеріального споживання, очевидно, не тільки не здатне вирішити проблеми, що постали перед людством, але й може їх посилити. Значить, йдеться про інші орієнтації діяльності, і не в останню чергу мислєдїяльності, яка сьогодні характеризується високим ступенем технократизації, коли знання людини і способи отримання цих знань детерміновані його технічної практикою.

Сьогодні гуманізація освіти розглядається як найважливіший соціально-педагогічний принцип, відображає сучасні суспільні

тенденції побудови функціонування системи освіти. Основним змістом освіти у цьому ракурсі стає розвиток особистості. Це означає зміну завдань, що стоять перед педагогом. Якщо раніше він повинен був передавати знання учням, то гуманізація висуває інше завдання – сприяти всіма можливими способами розвитку особистості, що переводить суб'єкт-об'єктні відносини в суб'єкт-суб'єктні. Однак цій високій меті, задекларованій у більшості освітніх концепцій, суперечить практика функціонування сучасних ВНЗ, змушених пристосовуватися до економічних кризових гостроконкурентних умов.

Мета статті – проаналізувати формування сучасних суспільних тенденцій побудови функціонування системи освіти в умовах інформаційного суспільства – гуманізацію та економізм.

У сучасний період соціологічні аспекти функціонування інституту вищої освіти в Україні досліджували і досліджують І. Гавриленко, В. Городяненко, Д. Дзвінчук, П. Куделя, В. Луговий, М. Лукашевич, Л. Сіднев, О. Скідін, А. Фурман, В. Пилипенко, В. Чепак, Є. Сірій та ін. Тема гуманізації освіти висвітлена в працях В. Навроцького, В. Кременя, М. Пірен. Проблеми економізму в освіті приділяли увагу В. Пилипенко, Я. Зоська.

Гуманізація є одним з напрямів нової «філософії» вищої освіти, яка визначає нову «місію» вищої школи. Така «філософія» в постіндустріальному суспільстві принципово відрізняється від світоглядних установок, що домінують у попередні епохи. Зокрема, філософською основою, яка визначає мету, сутність і принципи функціонування вищої освіти в рамках індустріальної цивілізації, можна вважати в першу чергу філософію позитивізму і прагматизму. Ще в роботах Д. Мілля, О. Конта, Г. Спенсера в XIX столітті була сформульована та мета вищої освіти, яка тяжіла над ним аж до останнього часу: завдання освіти – підготовка людини до практичної діяльності, до реального життя. Її ефективність зумовлена «корисною» як для суспільства в цілому, так і для окремого індивіда, оскільки служить їх благополуччю. Таким чином, основний зміст вищої освіти повинні складати «корисні» точні науки, які дають знання, що застосовуються на практиці. Те, що корисно, те і морально, тому отримання практичних знань одночасно сприяє формуванню моральних норм. Ту саму лінію продовжують і їх послідовники Д. Мур, Б. Рассел і ін. Принцип «корисності» лежить і в основі філософії прагматизму (Д. Дьюї, Ч. Пірс та ін.) Тому ці автори та їх послідовники проголошують суто утилітарну мету освіти: виховання раціональної людини, максимально підготованої до практичної діяльності, підготовка якісної робочої сили для виробництва. Це,

відповідно, визначає і зміст освіти, ядро якого становлять природні науки, що забезпечують виконання практичного завдання, зводиться до вироблення навичок трудової (виробничої) діяльності. Отже, в індустріальному суспільстві інноваційний розвиток вищої освіти має переважно утилітарний характер. Нововведення тут здійснюються в контекстах модернізації. Порівняно з доіндустріальним ці нововведення мають менш тривалі життєві цикли, вони є змістовно і функціонально більш спеціалізованими [7, 83].

З початком становлення постіндустріального суспільства змінюється статусна позиція вищої освіти: вона поступово починає набирати ознак і культурного, і соціального капіталу, який стане домінуювальною соціологічною характеристикою вищої освіти в постіндустріальному суспільстві.

Така світоглядна позиція зумовила гіпертрофований розвиток однієї з двох головних соціальних функцій вищої освіти: функції адаптаційної, яка обслуговує суспільство [8, 10-11], функції з підготовки, в першу чергу, професіоналів, здатних витримати конкуренцію на ринку праці, здатних до вирішення актуальних завдань відтворення товарів і послуг, знань, зразків поведінки, цінностей духовного життя, суспільних ідеалів і соціальних орієнтацій. Постіндустріальне суспільство, будучи мобільним і активним, характеризується підвищеною інноваційною динамікою. Плюралізовмі постмодерного значення тут відповідає плюралізм форм вищої освіти, чому неабиякою мірою сприяють інформаційні технології. Осмислення цих тенденцій потребує нової філософії вищої освіти, яка дозволила б обґрунтувати місію вищої школи в сучасному нестійкому і мінливому світі. Стратегічною метою розвитку нової освіти і проголошується гуманізм.

Однак цікавою є і еволюція самого гуманізму. Так, на початку XIX століття європейські університети, особливо німецькі, переживають період оновлення, пов'язаний з переосмисленням призначення і завдань вищої освіти, які сьогодні спрямовані на формування вільної і всебічно розвиненої людини. Тут потрібно відзначити, що поняття «освіта» (Bildung) – одне з ключових у німецькій класичній філософії, яка здійснила згодом значний вплив на розвиток соціології знання. Носієм освіти, основним фактором, що впливає на розвиток людини, її духовно-душевних сил і можливостей, проголошується наука. Загальна освіта, що розуміється як саморозвиток особистості, повинна передувати професійній підготовці. Головна функція вищого навчального закладу, згідно з настановами В. фон Гумбольдта, – культивування знань у найширшому і найглибшому розумінні цього

слова; мета – зробити їх елементом інтелектуального і морального розвитку, домагаючись єдності об'єктивного і суб'єктивного знання) [9, 11].

Наслідком неогуманістичних інновацій початку XIX століття було протиставлення явищ вищої гуманітарної освіти, тобто відірваної від безпосередніх життєвих потреб, навчанню заради хліба насущного, для утримання сім'ї і т.п. Ця низька, «варварська» мета викликала презирство неогуманістів. У результаті техніку та технічні науки, а також людей, які вивчають їх і займаються технічною діяльністю, розглядають як такихі, що мають більш низький освітній ранг і соціальний статус [8, 56].

Відповідно до ідеалів Просвітництва наука, як уже зазначалося вище, переслідувала мету пошуку істини. Власне кажучи, ця мета і була духовною легітимізацією автономії університету і науки. Однак розвиток наукового пізнання призвів до руйнування конструктив єдиної науки. Крім внутрішньої логіки диференціації наук, тут слід також зупинитися на моментах соціального порядку. Свобода і автономія університету як інноваційні організаційні принципи розсунули корпоративні рамки і перетворили університет у вищий навчальний заклад, який також займався освітою суспільства [9, 125].

З того періоду уявлення про те, що освіта є базовим інститутом суспільства, інститутом, який детермінує розвиток, впевнено закріпилося у науці. Було визначено, що вища освіта є важливим соціальним інститутом який виконує ряд важливих соціальних функцій. Так, А. В. Кооп в освіті виокремлює найперше гуманістичну, або культурно-гуманістичну, функцію [6]. В. В. Герчиков у своїх дослідженнях визначає дві основні функції: «освіта як засіб» та «освіта як мета», причому в першому випадку мається на увазі функція, яка об'єднує виробничо-економічну і соціальну, а в другому – гуманістична функція [3], але до основних з них більшість дослідників зараховує передачу знань, соціалізацію та виховання [6, 125].

Деталізація цих двох функцій найбільш докладно розкрита в роботах В. І. Добренькова і А. І. Кравченко, які розрізняють декілька функцій освіти: 1) передача знань від покоління до покоління і поширення культури; 2) генерування і зберігання культури суспільства; 3) соціалізація особистості, особливо молоді та її інтеграція в суспільстві; 4) визначення статусу особистості; 5) соціальний відбір, диференціацію членів суспільства, в першу чергу молоді, завдяки чому забезпечуються відтворення і зміни соціальної структури суспільства, індивідуальна мобільність; 6) забезпечення професійної орієнтації та професійного відбору молоді; 7) створення

бази знань для подальшої безперервної освіти; 8) соціокультурні новації, розробки та створення нових ідей і теорій, відкриттів і винаходів; 9) соціальний контроль [4, 54].

Соціолог Ф. Р. Філіппов, який вперше в російській науці вибудував соціологічну концепцію освіти, називає п'ять її функцій: економічну, соціальну, гуманістичну, політико-виховну та культурно-виховну [11, 77].

Але найбільш докладний перелік функцій запропонував А. Б. Зельманов: соціальна, народногосподарська, суспільно-політична, ідеологічна, виховна, культурна, гуманістична, функція відтворення висококваліфікованої робочої сили, передачі знань новим поколінням, соціалізація, соціального просування, підвищення кваліфікації фахівців [8, 71].

Підсумовуючи, можна виділити ряд таких основних функцій:

1) гносеологічно-світоглядна – спрямована на пізнання нових закономірностей соціально-культурних процесів у світі, формування сучасного світогляду;

2) інформаційна – спрямована на відкриття нових соціальних фактів;

3) соціалізаційна – забезпечує входження індивідуума в суспільство;

4) селекційно-стратифікаційна – забезпечує відбір талановитої молоді;

5) ціннісностворювальна – забезпечує формування аксіологічних засад особистості;

6) прогностична, яка передбачає розробку соціальних прогнозів розвитку суспільства;

7) виховна – забезпечує долучення молоді до кращих моральних та культурних зразків спільноти.

Всі ці функції спрямовані на формування певного індивідуума як різнобічної, неповторної, унікальної особистості, яка зможе зробити значний внесок у розвиток певної спільноти за умов створення зі сторони соціуму належних умов для її розвитку, що ми називаємо процесом гуманізації освіти.

Ставши на позицію нової парадигми освіти, дослідник [6, 83] з необхідністю визнає головними, пріоритетними напрямками в реформуванні сучасної системи вищої освіти і освіти загалом ключові механізми її реалізації: гуманізацію, гуманітаризацію, фундаменталізацію, індивідуалізацію, інноваційний характер освіти, демократизацію, міжнародну інтеграцію у сфері освіти.

Всі ці складові можливої реформи тісно взаємопов'язані між собою. Перші п'ять з них мають характер «продуктних» нововведень, спрямованих на зміну кінцевого продукту освітньої системи – людини, останнім трьом властивий характер забезпечувальних нововведень, які є умовою реалізації продуктних. Гуманітаризація вищої освіти є одним з найважливіших інструментів, механізмів його гуманізації. Все, про що говорилося вище, не можливе без кардинальної зміни місця і ролі гуманітарних дисциплін у навчальному процесі. Основна ж мета гуманітаризації – це виховання моральної, культурної, високодуховної людини [6, 83].

Таким чином, одним з основних засадничих принципів нової філософії вищої освіти є актуалізація і посилення виховного потенціалу. Е. Дюркгейм у цьому контексті зазначав: «Виховання – не більше як образ і відбиток суспільства... Виховання буває здоровим, якщо самі народи перебувають у здоровому стані. Але воно погіршується разом із ними і не може змінюватися власною силою. Якщо моральне середовище спотворене, то й самі вихователі, які живуть у цьому середовищі, не можуть не бути насиченими псуванням. То як же вони можуть дати тим характерам, які вони формують, інший напрям, який би відрізнявся від того, який вони отримали самі? Кожне нове покоління виховується попереднім поколінням... Це зачароване коло» [5, 46]. Саме в цій цитаті максимально сконцентроване уявлення про те що саме освіта є системою відтворення духовного середовища, і, відповідно, не тільки духовного, але й ідеологічного, культурного, соціального, задаючи траєкторію сучасній системі соціальних нерівностей (саме на такому контексті зокрема наполягають ідеологи постмодернізму П. Бурдьє, Ж. Пассерон, Ж. Бодійєр, Л. Альтюссер, які пропонують створити відповідні інституційні механізми забезпечення реалізації цього завдання [12, 46].

Так само вважав і інший класик освіти В. Дільтей, який концептуально осмислив феномен освіти. Він підкреслює, що «ідеал освіти людини залежить від життєвого ідеалу того покоління, яке його виховує», причому саме «станом цього покоління» обумовлена «система засобів, що забезпечує освіту» [3, 14]. Більш того, освіта як процес пов'язана у нього з долею народів. Підкреслюючи національне коріння такого виховного процесу, він, на відміну від Фіхте, надає йому замкнutoї структури. На думку Дільтея, «виховання і системи освіти зростають разом з народами, досягають зрілості і повинні загинути. Оскільки саме виховання залежать від духу цілого, остільки

жодна теорія виховання в світі не зможе перешкодити занепаду народу або розвалу системи освіти» [3, 14].

Таким чином історичне призначення сучасної системи освіти – утвердити нову гармонію технічної та духовної культури у свідомості суспільства і людини в умовах складної постіндустріальної цивілізації, що, на думку провідних дослідників цієї проблеми Д. Белла і Е. Тоффлера, несе у собі фрагментацію громадських зв'язків, свідомості й діяльності окремої особистості. Відбувається крах спільності, сенсу життя і структур повсякденності та людини, що з особливою гостротою відчувають молоді люди. Початок цих процесів у 50-ті роки минулого сторіччя відображені, зокрема, в працях Д. Рісмена «Самотня юрба» і Е. Тоффлера «Футурошок».

Очевидно, що процес гуманітаризації вищої освіти – це щось більше, ніж прилучення людини до гуманітарної культури, і він не може бути зведений до простого збільшення кількості гуманітарних курсів або кількості годин, на них відведених. Йдеться, у першу чергу, про іншу «ідеологію» навчання – «ідеологію» духовності, якою повинні бути пронизані всі курси: і природничі, і технічні, і гуманітарні (останні потребують цьому не менше за інших). Світогляд, що формується під її впливом, з необхідністю буде включати в себе пріоритетність духовних цінностей над цінностями матеріальними (наприклад, зростання матеріального споживання, матеріального добробуту і т.п.). Адже безконтрольне зростання матеріального виробництва і матеріального споживання, очевидно, не тільки не здатне вирішити проблеми, що стоять перед людством, але може їх і посилити [6, 84]. Значить, йдеться про інші орієнтації діяльності, і не в останню чергу мислєдіяльності, яка характеризується сьогодні високим ступенем технократизації, коли знання людини і способи отримання цих знань детерміновані її технічної практикою.

У цьому сенсі гуманізація як декларований напрямок розвитку входить у суперечність з іншим явищем у сучасній освіті – економізмом. Ринок наполегливо проникає в академічні стіни, викликаючи такі явища, як приватизація, поділ витрат і тимчасова зайнятість, і ставить під загрозу гарантії права на працю, академічні свободи і місцеву культуру [7, 34]. Вузи змушені домагатися збільшення своїх доходів за рахунок комерційної діяльності, залучення приватних пожертвувань, укладання контрактів з фірмами на проведення досліджень і підготовку кадрів і т.п. Дослідники Гарвардського університету Дж. Енджелл і Е. Денджерфілда на позначення навчального закладу, головним пріоритетом якого є

здобування грошей, запропонували використовувати термін «університет ринкового типу» [7, 34].

Ця проблема особливо актуальна і близька Україні, для якої вища освіта завжди асоціювалася з вільнодумством і формуванням особистості, а тому для нашої системи, яка все ще намагається підтримувати зазначені складові, наскільки це можливо, запровадження ринку в середовище вищої освіти нічого, окрім знищення останніх крихт творчого наукового та дослідницького начала, не принесе. Саме свобода мислення та ідейність наукових розробок, щира залученість до наукових досліджень, неорієнтованість на практичну вигоду і продаж себе і своїх здібностей і вивели свого часу радянську систему вищої освіти на такий високий академічний і, в підсумку, виробничий рівень. Забувати про значення національної складової в університеті, якщо вже вона в нас є, значить забути про призначення освіти, що неприпустимо для задекларованого прагнення до знанневої економіки.

Наслідком думки про те, наскільки є пріоритетним національне спрямування у сфері вищої освіти, чи все ж раціональніше буде впустити в цю сферу ринкові відносини без особливих обмежень, стає питання, чим же сьогодні є вища освіта – благом чи товаром з усіма наслідками, які з цього випливають, для глобального ринку освітніх послуг. Більшість дослідників вважають, що вища освіта не може бути товаром, у найгіршому випадку вона – специфічний вид послуг, що переходить у суспільне благо. Те, що освіта має бути благом, сумніватися не доводиться, але й той факт, що при всьому цьому вища освіта давно стала ще й товаром – теж реальність, причому на цьому етапі розвитку ринкових відносин у сфері вищої освіти досить важко сказати, якими властивостями освіта володіє більше. Наявність комерційної складової, платної освіти, реклами – все це перетворює освіту з блага в товар, оскільки при його оплаті воно має відповідати інтересам замовника, тобто студента, чий погляд на здобуття вищої освіти далеко не завжди збігаються з поглядами держави або ВНЗ. Крім того, такий підхід ставить університети в положення підпорядкованості бажанням замовників освітніх послуг, водночас освіта як благо головним робить вищий навчальний заклад, що займається фільтрацією тих, кому це благо надавати.

Перетворення університетів у представників послуг і надання їм ексклюзивної можливості вирішувати, які курси викладати, призведе до розширення спектру-престижних і затребуваних спеціальностей, тобто тих, які свідомо продадуться, що швидко може спровокувати зникнення або зниження кількості таких не настільки популярних

спеціальностей, як економіст і юрист. Майже всі ВНЗ будуть надавати переважно ці напрямки, причому зародки цієї тенденції очевидні вже і в наш час. Благом такий підхід назвати неможливо, тому що концентрація на декількох провідних курсах спровокує недолік потрібних для ефективного функціонування і розвитку економіки та промисловості кадрів, що відбувається вже зараз. Ще більший перехід на ринкову основу тільки посилить таке становище, особливо з огляду на не особливо велику роль держави в контролі кількості підготовлених фахівців. Все це перетворить залишки освіти як блага в товар у повній мірі, при цьому функція виховання та соціалізації пропадати не повинна, хоча вмістити їх у рамки товару буде досить важко, оскільки клієнт у вищому навчальному закладі платить за конкретні курси і конкретні знання, але аж ніяк не за виховання, яке він на правах замовника освіти може не захотіти сприймати. Подібна перспектива загрожує вищій освіті як соціальному інституту з великими змінами у бік його перетворення в інститут ринковий, що неприпустимо саме по собі, враховуючи значення інституту освіти для суспільства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні гуманізація освіти розглядається як найважливіший соціально-педагогічний принцип, що відображає сучасні суспільні тенденції побудови функціонування системи освіти. В основі гуманізації освіти знаходиться «ідеологія духовності», якою повинні бути пронизані всі курси: і природничі, і технічні, і гуманітарні (останні потребують цього не менше від інших). Світогляд, що формується під її впливом, повинен містити у собі пріоритетність духовних цінностей над цінностями матеріальними. На відміну від гуманізації освіти економізм призводить до виникнення таких явищ у системі вищої освіти, як приватизація, поділ витрат і тимчасова зайнятість, а також ставить під загрозу саму мету вищої освіти, її сенс і суспільне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольд В. О пределах государственной деятельности. – Челябинск : Социум, 2009. – 287 с.
2. Герчиков В. И. Социальное планирование и социологическая служба в промышленности. Методология с позиций практики. – Новосибирск: Наука, 1984.
3. Дильтей В. Описательная психология. – СПб. : «Альтейя», 1996. – 345 с.
4. Добренков В. И., Кравченко А. И. Социология: Учебник. – М. : ИНФРА М, 2004. – 552 с.

5. Дюркгейм Э. Социология и теория познания // Хрестоматия по истории психологии. – М. : МГУ, 1980. – 287 с.
6. Кооп А. В. Образование при социализме как социальная система : автореферат ... доктора философских наук / Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М. : [Институт марксизма-ленинизма], 1985. – 60 с.
7. Навроцкий А. И. Инновационное целеполагание и задачи реформирования высшей школы Украины // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Серія: Філософія. – Харків, 2008. – № 792. – С. 80-84.
8. Налетова И. В. Социология образования. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. – 154 с.
9. Наринский М. М. Европейская культурная традиция / Наринский М. М., Карев В. М. // Культурология. XX век. Энциклопедия: В 2 т. – Т. 2. – СПб., 1998. – С. 194-199.
10. Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – М. : Книжный дом, 2003. – 1312 с.
11. Филлипов Ф. П. Социология образования. – М. : 1980. – 434 с.
12. Bourdieu P., Passeron Y.-C. Reproduction in Education, Society and Culture. – Beverly Hills, CA : Sage, 1977.

Хомерики Е. А. Гуманизм и экономизм в образовании: продуктивный симбиоз или деструктивный диссонанс.

В статье рассматриваются современные общественные тенденции построения функционирования системы образования – гуманизация и экономизм. Акцентируется внимание на том, что именно гуманизация является одним из направлений новой «философии» высшего образования, определяя современную «миссию» высшей школы, в основе которой лежит «идеология духовности». В этом контексте исследуется эволюция высшей школы в постиндустриальном обществе, в частности сопутствующее противоположное направление, характерное для образования постиндустриального общества – экономизм, который приводит к возникновению таких явлений в системе высшего образования, как приватизация, разделение затрат и временная занятость, что ставит под угрозу миссию образования и академическую образовательную культуру.

Ключевые слова: высшее образование, информационное общество, гуманизация, экономизм.

Khomeriki O. A. Humanism and economic reductionism: productive symbiosis or destructive resonanc.

The article discusses the modern social tendencies of educational system development – humanization and economic reductionism. Attention is paid to the fact that humanization is one of the new «philosophy» directions in higher education, that determines the modern «mission» of high school. «Ideology of

spirituality» lies in its basis and determines the priority spiritual values above financial values. In this context the evolution of higher education is investigated in postindustrial society. Attention is also paid to the education as an important social institute, which performs a wide range of important social functions. In particular, opposite direction, typical for the higher education of post-industrial society – economic reductionism, that leads to the rise of such notions in education as privatization, division of expenses and part-time employment, which threatens the educational mission and academic educational culture.

Keywords: higher education, information society, humanization, economization.

Недзельський А. О.

КОНЦЕПТ РУТИНІЗАЦІЇ ФОНОВИХ ПРАКТИК У СОЦІОЛОГІЧНИХ ПІДХОДАХ Е. ГІДДЕНСА ТА П. БУРДЬЄ

Стаття присвячена розгляду застосування концепта рутинізації у вивченні фонових практик Е. Гідденсом та П. Бурдьє. Розкрито значення цього концепта для опису феномена соціального порядку. Обґрунтовується важливість врахування в цьому контексті рутинізації фонових практик.

Ключові слова: рутинізація, фонові практики, рекурсивність, абітус.

На рубежі XIX-XX століть американські вчені Ч. Пірс та У. Джеймс заклали основи прагматичної філософії, і вже в другій половині XX століття йшлося про прагматичний поворот у суспільних науках, згідно з яким кінцевою інстанцією пізнання визнаються людські вчинки, а теорія перетворюється на інструмент досягнення успіху.

Виходячи з позицій прагматичного повороту, останнім часом у соціології актуалізується інтерес до феномену практики. Але в цьому контексті практика втрачає свій, наданий К. Марксом, статус загальної філософської категорії і стає породженням індивідуальної людської активності. Санкт-Петербурзький дослідник О. Хархордін у статті, присвяченій прагматичному повороту в соціології, наголошує на тому, що «...прагматичний поворот займається процесами, а не сутностями. Джеймса цікавила не абстрактна проблема істини – verity, а реальні процеси verification» [1]. Іншими словами, представників прагматичного повороту в соціології цікавлять практики, зокрема практики виправдання дій і процеси їх пояснення. Подібно до феноменологів, які зосереджують увагу на відображенні